

Литвиненко Н.П.*

ДОГОВІРНО-ПРАВОВА БАЗА УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

Досліджуються питання основних етапів формування нормативно-правової бази двосторонніх відносин в гуманітарній сфері, їх особливості. Особлива увага звертається на роль політичного контексту в процесі розвитку як самого гуманітарного співробітництва, так і розвитку його правової бази.

Ключові слова: Україна, РФ, гуманітарне співробітництво, меншина, договір.

Исследуются вопросы основных этапов формирования нормативно-правовой базы двусторонних отношений в гуманитарной сфере, их особенности. Особенное внимание обращается на роль политического контекста в процессе развития как самого гуманитарного сотрудничества, так и развития его правовой базы.

Ключевые слова: Украина, РФ, меньшинство, договор.

The main stages of the formation of the legal basis of bilateral relations in the humanitarian sphere are investigated. Special attention is paid to the role of the political context in the development of both the humanitarian cooperation and the development of its legal framework.

Key words: Ukraine, the Russian Federation, minority, treaty.

В історії новітніх українсько-російських відносин спостерігалися кризові періоди: газові, торговельні війни, територіальні суперечки тощо. Нинішнє партнерство Києва та Москви являє собою дивовижний конгломерат конфліктності, співпраці, суперництва. Проте поряд з такими контраверсійними сферами двостороннього співробітництва, як політична та економічна, куди кращою і, що в даному випадку найважливіше, стабільнішою є ситуація з гуманітарним співробітництвом держав.

Мета і завдання даного дослідження – дослідити історичний розвиток та сучасний стан нормативно-правової бази двосторонніх відносин в гуманітарній сфері, що фактично створює формальні основи для втілення та розширення співробітництва, про яке йшлося вище. Дотичні до нашого дослідження питання досліджували В. Акуленко, С. Беляєва, Н. Блажевич, В. Верстюк, С. Віднянський, С. Кот, В. Литвиненко, О. Стадніченко та ін.

З розпадом Радянського Союзу необхідність збереження тісних культурних зв'язків між Україною й Російською Федерацією значно актуалізувалося. Це було зумовлено не лише важливістю відносин між закладами культури обох країн, але й проживанням в Україні та Росії чисельних діаспор українців та росіян. Ураховуючи це, між урядами держав підписано ряд двосторонніх угод («Про подальший розвиток міждержавних відносин» 23

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

червня 1992 р.), у державах приймається відповідна законодавча база («Основи законодавства України про культуру» (від 14 січня 1992 р.), «Основи законодавства Російської Федерації про культуру» (від 9 жовтня 1992 р.) [1]. Проте в умовах важкої економічної кризи, яку переживали Україна й Росія на початку 90-х років ХХ століття, їхня реалізація ставала непростим завданням. Зменшувалось бюджетне фінансування закладів культури, скорочувалась їхня кількість, відбувались відчутні кадрові втрати. Усе це призводило до зниження ефективності роботи цих закладів, припинення ряду форм співробітництва. Розглядаючи розвиток українсько-російського гуманітарного діалогу, необхідно відзначити, що принципові зрушення в ньому намітилися лише в середині 90-х років ХХ століття.

Україна намагається розвивати стабільні партнерські відносини з Росією, які розглядає складниками свого інтегрування в Європу. Важливим чинником активізації двосторонніх взаємин в цьому напрямі стало створення міцної нормативно-правової бази, яка окреслила характер взаємодії держав, перевела їх під юрисдикцію закону, змусивши емоційний фактор відійти на другий план.

Зважаючи на такі труднощі у розв'язанні цього питання, поступово увага починає приділятися створенню установ, спільних комісій, що займались налагодженням міждержавного культурного співробітництва. Так, 26 липня 1995 року було підписано основний документ, який визначає головні лінії українсько-російської співпраці в гуманітарній сфері - міжурядову Угоду про співробітництво у галузі культури, науки й освіти [2]. Цей договір став важливим фактором подальшого цілеспрямованого структурування системи українсько-російських угод, що здійснили суттєвий вплив на гуманітарні зв'язки між двома країнами. Підписання вище наведеного документу заклало підґрунтя для створення Змішаної українсько-російської комісії зі співробітництва (16 січня 1996 року), в складі якої і була сформована Підкомісія з питань гуманітарного співробітництва [2]. Створення комісії значно підвищило ефективність виконання підписаних домовленостей, а також дало можливість не лише обговорити проблемні питання, але й розробити проекти угод, спільно погодити та відпрацювати механізм їхньої дії. Такі зміни сприяли активізації переговорів й підписанню 31 травня 1997 р. широкомасштабного договору «Про дружбу, співробітництво й партнерство» [3].

Завдяки роботі Підкомісії з питань гуманітарного співробітництва прискорився процес подальшого формування договірно-правової бази з гуманітарних питань. На сьогодні українсько-російські взаємини у цій сфері регламентують такі основні договори: Договір про співробітництво між Російською академією наук і Академією наук України (1 липня 1992 року); Угода між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Російської Федерації (25 березня 1994 року); Українсько-російська декларація (31 травня 1997 року); Угода про співробітництво між Державним комітетом України у справах національностей і міграції та Міністерством Російської Федерації у справах національностей та федеративних відносин (24 жовтня 1997 року); Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством загальної і професійної освіти Російської Федерації про співробітництво в галузі освіти (27 лютого 1998 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі інформації (27 лютого 1998 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заснування та умови діяльності інформаційно-культурних центрів (27 лютого 1998 року); Договір про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Уповноваженим з прав людини в Російській Федерації (22 березня 1999 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про спів-

робітництво в галузі телебачення та радіомовлення (23 жовтня 2000 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про взаємне визнання й еквівалентність документів про освіту і вчені ступені (26 травня 2000 року) і Протокол до неї (28 січня 2003 року) [4].

Внаслідок підписання договору про еквівалентність документів в освіті і вчені ступені на вищій рівень вийшло співробітництво Російської академії наук і Національної академії наук України. Прикладом цьому може бути укладання 22 червня 2000 року у Москві Угоди про науково-технічне співробітництво між Національною академією наук України та Урядом Москви [4]. Опрацьовано програму спільних робіт щодо впровадження розробок установ Національної академії наук України, які можуть бути використані для рішення актуальних проблем російської столиці.

У 2003 році було розроблено та укладено цілу низку документів з гуманітарної взаємодії країн. Протягом даного періоду підписано Угоди про створення й функціонування філій вищих навчальних закладів Росії на території України та філій учбових закладів України на території Російської Федерації; Угода про співробітництво між молоддю обох країн; документи в галузі контролю за міграцією [4].

Мовно-культурні права росіян як національної меншини регулюються в Україні статтями 6 і 8 Закону України «Про національні меншини в Україні». Зокрема, у статті 8 цього закону визначається можливість застосування мов меншин в усіх сферах суспільного життя, в тому числі в роботі державних органів, «у місцях, де більшість населення становить певна національна меншина». Такими місцями в Україні є Автономна Республіка Крим, цілий ряд окремих населених пунктів (сіл, селищ, міст).

В усіх інших випадках, зокрема в місцях компактного проживання росіян, де вони однак не є більшістю, їм згідно з статтею 6 згаданого закону гарантується право на національно-культурну автономію, тобто на користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в навчальних закладах або через національно-культурні товариства, задоволення духовних, інформаційних та інших потреб.

Вирішення культурно-освітніх проблем росіян здійснюється нині в рамках Державної програми відродження і розвитку освіти національних меншин в Україні на 2000-2012 рр., Державній програмі розвитку культур національних меншин України на період до 2011 р. [5].

Варто згадати й про нормативно-правові документи Російської Федерації спрямовані на підтримку «співвітчизників» за кордоном. 11 серпня 1994 р. Президентом Російської Федерації підписано Указ № 1681 «Про основні напрями державної політики РФ по відношенню до співвітчизників, які проживають за кордоном». У відповідності з цим Указом 31 серпня 1994 р. головою Уряду РФ підписано Постанову за № 1064 «Про заходи щодо підтримки співвітчизників за кордоном». Важливими кроками на шляху забезпечення прав російської національної меншини в Україні і української в Російській Федерації є Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (підписаний 31 травня 1997 р.), «Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі культури, науки та освіти» (підписана 26 липня 1995 р.) та Угода про співробітництво між Державним комітетом України у справах національностей та міграції і Міністерством Російської Федерації у справах національностей та федеративних відносин (підписана 24 жовтня 1997 р.), а також інші міжвідомчі угоди [5].

Традиційно розвивається співробітництво в галузі науки і техніки, що спирається на Договір про співробітництво між Російською академією наук та Академією наук України

(липень 1992 р.) та Договір про наукове співробітництво між Сибірським відділенням Російської академії наук та Національною академією наук України (липень 1998 р.) [6]. Успіхи українських учених у таких важливих напрямках, як дослідження космічного простору, нанofізика та наноелектроніка, актуальні проблеми економіки та історії, тощо презентувалися на спільних засіданнях академій наук. Одними з перших про співробітництво домовились Уряд України і адміністрація Тюменської області (5 березня 1992 р.), уклавши відповідний Договір. З червня 1992 р. Уряд України і Уряд Москви уклали Угоду про науково-технічне і культурне співробітництво, а 13 травня 1994 р. Уряд Росії уклав з Урядом Республіки Крим Угоду про культурне співробітництво. 22 грудня 1997 р. Адміністрація Оренбурзької області Російської Федерації і Львівська обласна державна адміністрація України уклали Угоду про принципи науково-технічного співробітництва; у тому ж році Угоду про ефективне співробітництво уклали Управління освіти Івано-Франківської обласної державної адміністрації (Україна) і Комітет освіти Адміністрації Новгородської області та ректорат Новгородського державного університету ім. Ярослава Мудрого (Росія). Між суб'єктами федерації Росії та областями України укладено понад 250 угод про співробітництво. Найбільшу кількість угод про науково-технічне і культурне співробітництво уклали Брянська (22 угоди) і Оренбурзька (16 угод) області Росії; Дніпропетровська (14 угод), Вінницька і Луганська (по 8 угод) області України та Автономна Республіка Крим (22 угоди) [7]. Це яскраво свідчить про те, що формування нормативної бази гуманітарного співробітництва відбувається не тільки на міждержавному рівні, але й переноситься на діяльність регіональних адміністрацій, що безумовно є свідченням високої взаємної зацікавленості сторін в цій сфері.

Сприяючи розвитку двосторонніх контактів між ученими, урядами України й Російської Федерації відразу було взято курс на створення відповідної нормативно-правової бази співробітництва. Паралельно до цього значна увага приділялась виробленню конкретних механізмів реалізації запланованих заходів, головна роль у чому була покладена на створені міжнародні та міждержавні наукові організації (Міжнародна асоціація академій наук (1993 р.), Міждержавний комітет науково-технічного розвитку (1995 р.), Євразійська асоціація університетів (1992 р.), Рада зі співробітництва у сфері освіти країн учасниць СНД (1997 р.), Прикордонний російсько-український університетський консорціум (2002 р.)). Вони відразу залучились до процесу формування нової системи міжнародних наукових відносин та сприяли зростанню кількості контактів між академіями наук, академічними та галузевими НДІ, вищими навчальними закладами України й Російської Федерації.

У межах створених організацій постійно проходили конференції, семінари, виконувались спільні наукові дослідження та розробки. Це давало можливість використовувати науково-дослідні бази один одного, проводити обмін інформацією та досвідом. Завдяки цьому вченими було збережено організаційну структуру, дієздатність, кадровий потенціал академій наук та науково-дослідних інститутів. Це безумовно є підтвердженням високого взаємного інтересу сторін в цій галузі.

Якщо ж розглядати загальний контекст договірно-правової бази українсько-російських відносин в гуманітарній сфері, то попри всі перераховані вище досягнення варто звернути увагу і на те, що розпад СРСР у 1991 р. призвів до зміни механізму взаємовідносин між закладами культури обох держав та поступового зменшення кількості контактів. Лише з кінця 90-х років ХХ століття намітилися певні зрушення. Аналогічною була ситуація і в політичній сфері, наслідком чого ми можемо констатувати розвиток нормативно-правової бази відносин держав в сфері культури, науки та освіти, в якій періоди фактичної відсутності нових прогресивних міждержавних угод чергуються з піками двос-

торонніх відносинах, коли за рік-другий сторони підписують всі ті проекти нормативних актів, що склалися по кілька років до того. Наслідком цього стає певна нестабільність, перш за все в науковій сфері.

Однак якщо підводити наслідки роботи, то варто відзначити, що нормативна база українсько-російських відносин в гуманітарній сфері досить широко розроблена й нараховує більше сотні міжнародних документів. Це звичайно є показником активності відносин в гуманітарній сфері. Однак з огляду на те, що точкою відліку є близькість культурного простору країн та їх взаємна зацікавленість в ефективному співробітництві, то треба відзначити, що не завжди договірно-правова база встигає за потребами зацікавлених сторін відповідних країн.

Список джерел та літератури

1. Сайт державного комітету України у справах національностей та релігій/ Режим доступу: <http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/category>
2. Росіяни в Україні та українці в Росії: спроби порівняльного аналізу/ Режим доступу: <http://аророк.narod.ru/business.html>
3. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – С. 414.
4. Стан договірно-правової бази. Сайт посольства України в РФ/ Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/russia/ua/29162.htm>
5. Пашков М. Україно-російські відносини — стан «стабільно важкий» / Сайт Центру Разумкова/ Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=655
6. Романуха А.Н. Развитие украинско-российских отношений в сфере культуры и науки (1991-2005 гг.). – Автореферат.
7. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – С. 423.